

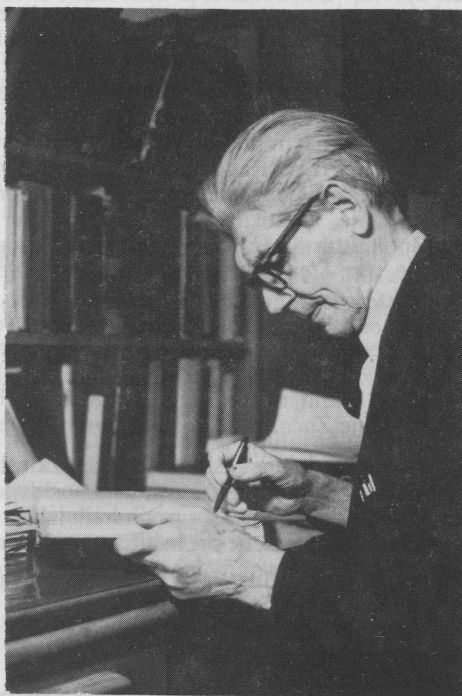
OB OSEMDESETI OBLETNICI AKADEMIKA FRANCETA BEZLAJA

France Bezlaj, po častnih nazivih večkratni akademik in zaslužni profesor Ljubljanske univerze, po znanstvenem delu pa med osrednjimi osebnostmi na Slovenskem, je dobro znan tako strokovni kot tudi širši slovenski javnosti. Naj se ga ob jubileju spomnimo tudi v naši reviji, s katero je bil vse življenje tesno povezan: vrsto let je bil njen zvesti sodelavec, leta 1965 pa tudi njen glavni urednik.

Bezlaj se je rodil 19. 9. 1910. leta v Litiji, po opravljenem gimnazijskem šolanju v Kranju in Ljubljani, se je vpisal na slavistični oddelek Ljubljanske univerze. Še pred diplomom je nekaj časa študijsko preživel v Pragi, po vrnitvi domov je dokončal študij in leta 1939 doktoriral s temo iz fonetike *Oris slovenskega knjižnega izgovora*. Disertacija je bila še istega leta natisnjena v Razpravah znanstvenega društva za humanistične vede. Sledilo je nekajletno poučevanje na gimnaziji, vendar ga je Ramovš že zgodaj pritegnil k izpisovanju leksikološke literature za etimološki slovar slovenskega jezika, ki ga je Slovenska akademija znanosti in umetnosti kmalu po ustanovitvi (1939) sprejela med svoje delovne načrte in katerega poskusna gesla je skupaj s predstavitvijo celotne zamisli slovarja Ramovš objavil v prvi knjigi Letopisa SAZU. Pozneje mu je Ramovš prepustil tudi skrb za nadaljnjo usodo slovarja. Po vojni je bil izvoljen za lektorja češkega jezika (1950), s tega mesta je odšel na SAZU, potem pa se je ponovno vrnil na Filozofsko fakulteto kot izredni profesor (1958). Na tem mestu je ostal do upokojitve (1980), ki pa je pomenila le umik od pedagoškega dela, ne pa tudi od znanstvenega, kolikor mu je dopuščalo zdravje.

Prva Bezlajeva objava o Slovencih v Italiji (1934) sodi še v študentska leta, pozneje je pisal tematsko raznovrstne prispevke, npr. prevode in spremne besede k njim, lastne književne poskuse, knjižna poročila, priložnostne spominske članke, članke o češki književnosti, o češkem filmu, o slovenistiki pri Slovencih, cela vrsta jih je povezanih s čebelami in čebelarstvo problematiko ipd., ki dajejo slutiti zelo široko profilirano osebo.

Njegov prvi jezikoslovni članek¹ je bil *Doneski k poznavanju glagolskega aspekta* (1948), ki je eden najzanimivejših pojavov pri slovanskem glagolu. Osredotočil se je na kategoriji *determiniranost* in *indeterminiranost*, pri čemer pod prvo razume določljivost konkretnih okoliščin, tesno povezanih z glagolskim dejanjem (tj. odgovori na vprašanja kdaj? kje? kako? s čim? zakaj?), drugi pa pripisuje splošnejšo veljavo; prek teh dveh kate-

¹ Bibliografija Franceta Bezlaja je zbrana v Onomastica jugoslavica IX, 1982, str. 11–22.

gorij je opazoval izbiro in rabo enega ali drugega člena vidskega para. Izhaja iz slovenskih zgledov, najpogosteje podanih v minimalnem sobesedilu, vendar pa jim sopostavlja tudi tipološko enake primere iz drugih slovanskih jezikov. Po ugotovitvah v članku lahko vpliva raba določenega člena vidskega para tudi na slogovno vrednost in na sporočilnost v minimalnem sobesedilu. Od približno tega časa naprej se je Bezlajeva publicistika usmerila na jezikoslovne teme oziroma na vprašanja slovenske etnogeneze. S številnimi članki je sodeloval v domačih in tujih revijah: Slavistična revija, Linguistica, Onomastica jugoslavica, Razprave SAZU, Radovi ANUBiH, Posebna izdanja ANUBiH, Južnoslovanski filolog, Slavia, Zeszyty językoznawcze, Prace onomastyczne, Voprosy jazykoznanija, Balkansko ezikoznanie, Baltistica, poleg tega pa je sodeloval v vrsti revij in časopisov splošnokulturne narave. Napisal je več knjig, ki so zbudile mednarodno pozornost in priznanje, npr. *Slovenska vodna imena I-II* (1955, 1961), za katera je Bezlaj prejel Prešernovo nagrado, *Eseji o slovenskem jeziku* (1967), ki so razširjeni ponatis prispevkov iz tednika Tovariš, dopolnjen s članki *Jezikovne priče slovenske etnogeneze*, in vsebujejo Bezlajev zaokrožen pogled na slovensko lingvogenezo, ter *Etimološki slovar slovenskega jezika I, II* (1976, 1982). Za pedagoške potrebe so izšla skripta *Osnove fonetike* (1960), ki so bila kasneje večkrat razmnožena. Njegova sta bila tudi pobuda in vodstvo za pripravo delovne izdaje *Začasnega slovarja slovenskih priimkov* (1974).

V organizacijskem smislu je zaslužen za ustanovitev Onomastice jugoslavice, prve in do sedaj edine splošnojugoslovanske imenoslovne revije, ki jo izdaja medakademijski odbor za imenoslovje in ki ji je bil v prvih letih izhajanja glavni in odgovorni urednik, ter za ustanovitev historične sekcije pri Inštitutu za slovenski jezik na SAZU.

Ni pretiravanje trditi, da je precej lažje nizati biografske in bibliografske podatke, kot pa orisati tako samosvojo in živahno osebnost, kot je Bezlaj, ki je še v pozna leta ohranil svežega duha in svoj značilni humor, na svoje mlajše sodelavce in učence pa vplival s strokovno strpnostjo in spodbujanjem.

V središču njegovega zanimanja je bila ves čas zgodovina slovenskega jezika, kot bi jo bilo mogoče razbrati iz analize slovenskega besedišča, ki ga je opazoval predvsem skozi etimološka očala. Ker je zanj beseda še nekaj več kot skupek glasov, za katerega se veže kak pomen, je tudi etimologijo razumel kot sintezo jezikoslovnih znanj in metod, ki omogoča duhovno arheologijo, ta pa odpira vrata novih znanj ne le o zgodovini jezika, ampak tudi o sestavinah materialne in duhovne kulture kakega etnosa, do katerih bi se sicer ne bi bilo mogoče dokopati. V tem kontekstu zato ne preseneča njegova misel, izrečena ob dodelitvi naziva zaslužni profesor, da je njegova osebna zasluga le v tem, ker se ukvarja z jezikom, ki je sam po sebi bogatejši kot vse, kar je v njem napisano.

Ob tej priložnosti in na tem mestu se ni mogoče spuščati v podrobno etimološko ali kako drugo problematiko stotine besed, o katerih je razmišljal in pisal, prav tako ne v predlagane rešitve, ki bodo ostale trajno vtakane v slovensko lingvistično dediščino, ne glede na to, kako in v kolikšni meri bodo vzdržale prihodnje kritične pretrese. V tem zapisu bi rada osvežila predvsem nekaj Bezlajevih izhodišč in znanstvenih ugotovitev, ki bi nam – kot je ob podobnih priložnostih v navadi – uzavestila njegovo delo.

Franceta Bezlaja je mogoče šteti za učenca tudi slovenskega jezikoslovnega izročila, ki so ga ustvarjale in razvijale med seboj tako različne jezikoslovne osebnosti, kot so Miklošič, Oštir in Ramovš; predvsem slednji je s svojo razgledanostjo in izrazito živo besedo na Bezlaja vplival zelo močno. Pri raziskovanju besedja so ga vodila načela, ki so se oblikovala v okviru gibanja Wörter und Sachen, npr. načelo o povezanosti zgodovine jezika (besed) in zgodovine realij, na katere se nanašajo, tj. načelo, ki je tudi pri lingvistih zbudilo zanimanje za etnologijo. Pomembna zasluga te šole, zlasti enega njenih najvidnejših predstavnikov (Schuchardta), je bila, da je v ospredje postavila študij besednega pomena in njegovih sprememb, tako da se je onomasiologija razvila celo kot posebna lingvistična veja. Zdi se, da je Bezlaj zaradi svoje izkušnje z besedjem vsaj deloma sprejel tudi Schuchardtovo mnenje, da je etimologijo kake besede mogoče določiti tudi na podlagi njenega pomena, četudi

se ne posreči popolnoma razjasniti njene fonetične zgodovine, ki je lahko pod vplivom številnih dejavnikov tudi motena.

Posebno pozornost je Bezljaj posvečal arealnemu jezikoslovju ali lingvistični geografiji. Areal kot posebno karakteristiko vsakega jezikovnega elementa ali pojava so zavestili lingvistični atlasi iz prvih desetletij tega stoletja,² v zadnjih desetletjih pa vse bolj prodira tudi v primerjalno-zgodovinsko jezikoslovje, še posebej v študij leksike, saj omogoča ustvarjati ploskovne predstave [stične ploskve, (delno) prekrivne ploskve, otoške ploskve] o razširjenosti kakega jezikovnega elementa ali pojava, te pa naprej omogočajo sklepanja o časovni in genetski istosti/različnosti materiala in njegovo klasifikacijo.

Bezljaj svojega leksikološkega in onomastičnega raziskovanja ni začel iz nič (obstajala je že cela vrsta slovarjev, med njimi še danes nadvse dragoceni Pleteršnikov, besednih zbirk in paberkov po revalni literaturi, imenskih registrov ipd. ter tudi razlag in interpretacij tega gradiva, obstajala so že dialektološka in jezikovnozgodovinska dela in primerjalne jezikovne osvetlitve itd.), vendar se samo po sebi razume, da je celo pri dosti bolj sistematični raziskanosti, kot je to veljalo za slovenščino, pogosto treba orati ledino in iskati izvirnih rešitev.

Na zemljepisno tako majhnem, jezikovno pa silno razčlenjenem in kulturno starem prostoru, kot je slovenski, ki povrh vsega leži na stičišču različnih indoevropskih jezikovnih podskupin, meji še tudi na neindoevropske, s slovanskega stališča pa ima celo robni položaj, je jezikovna situacija nujno precej zapletena in povzroča dodatne težave pri raziskovanju besedja. Ni se mogoče izogniti vprašanjem substratnega in zlasti adstratnega jezikovnega vpliva na slovansko jezikovno jedro oziroma vprašanjem, povezanim z integracijo tujejezičnega v slovanski jezikovni material. Bezljaj se je s to problematiko najresneje soočil že ob raziskovanju slovenskih vodnih imen, o čemer se je mogoče poučiti iz pregleda uporabljane strokovne literature in iz objavljenih knjižnih ocen in poročil. Kasneje se je tudi ob obravnavi besedja občasno še vračal k tem vprašanjem, čeprav se je vse bolj usmerjal na slovansko jezikovno dediščino. Prav prek njega in prek njegovih predhodnikov, tudi Ramovša in Skoka, danes vemo, da substratni jezikovni elementi v slovenščini obstajajo, da se njihova gostota povečuje v smeri proti zahodu in da ponekod dosega gostoto, podobno tisti v osrednjih Alpah in na Pirenejih. Substratni jezikovni elementi se dokazujejo s substitucijsko fonetiko, ki pa jo po Bezlajevem mnenju poznamo bolj v grobem, saj dejansko lingvistični situaciji na tem prostoru pred prihodom Slovanov poznamo zelo fragmentarno. Pri adstratnih vprašanjih se je naslanjal na vrsto raziskovalcev, npr. Ramovša, Štreklja, Šturma, Striedter-Tempsovo, Mendeja itd.

Tudi pri študiju izvirnega slovanskega besedišča in lastnih imen je Bezljaj izhajal iz slovanske primerjalne leksikologije, ki se je bila najprej osredotočila na tisto, kar je v slovanskih jezikih snovno enakega in razvojno povezljivega, in v tem videla reflekse praslavskega stanja. Tako usmerjen pogled, ki se je gradil predvsem na dokazno še danes reprezentativnih jezikovnih ravninah, tj. glasovni in oblikoslovni, čeprav prav ti dve hitro podlegata sistemskim nivelizacijam, je po naravi stvari moral pripeljati do predstave o (jezikovno) enotni praslavsščini, ki da je šele v času slovanskih selitev (tj. fizičnega razdruževanja) začela narečno razpadati. Vendar pa je Bezlajev verjetno že prirojeni notranji čut za individualnost stvari in pojavov pripomogel, da je ob konkretnem stiku z besedami in celimi besednimi družinami v slovenščini opazil številne razlike v glasovju in tvorbi, ki jih ni mogel razlagati v okviru slovanskega razvoja, ampak le kot slovansko dediščino. Ustreznice slovanskim variantam ali dubletam, kot je govoril Bezljaj, je iskal v drugih slovanskih in celo baltskih jezikih. Dvojnice so včasih določljive s stališča relativne kronologije, npr. *ot-*: *od-*, drugič pa so lahko le časovno nedoločljive vzporednice, npr. *-žigati*: *-žagati*, *rupa*: *rapa*, *obist*: *isto-ese* itd. Iz vrste takšnih primerov je razvil dve med seboj povezani teoriji.

² J. Gillieron, E. Edmont, Atlas linguistique de la France, 1902–1910; K. Jaberg, J. Jud, Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz, 1928–42.

Po prvi teoriji naj bi bila slovenščina mešanica (različnih) slovanskih govorov. Nastala naj bi zaradi naseljevanja v različnih časovnih obdobjih (*Onomastika v etimoloških slovarjih*, 1975) oziroma »slovanska selitev na jug ni bila enkratna, ampak je bil to poltisočletni proces« (Leksikološke glose, 1973). Zgornjo časovno mejo priseljevanja slovanskih govorcev je datiral celo v čas madžarskega vdora in jo dokazoval s primeri, kot so *gorica/zorica*, *Balojača*, v katerih je videl razvoj (prek) ruskega polnoglasja. Spodnja časovna meja pa bi mogla biti celo nekoliko zgodnejša kot osrednji naselitveni val in jo dokazuje s primeri, kot so *Zjot/Zjut*. Tega mnenja danes na gornjih primerih ni mogoče zanesljivo potrditi zaradi tvorbnih in akcentskih nejasnosti v suponiranem izhodišču **gordjica/zordiica* > **gorodii-ca/*zorodiica* > *gorojica/zorojica* in ker bi bilo ime *Zjot* > *Zejotž* mogoče interpretirati samo kot arhaizem. Slovenščina pa naj bi bila mešanica slovanskih govorov tudi zato, ker naj bi slovanski naselitveni tokovi prihajali z različnih slovanskih ozemelj.

Druga teorija se nanaša na praslovanščino, ki naj bi bila narečno že sorazmerno razčlenjen jezik; Bezljaj govori tudi o že različnih praslovenskih jezikih. Na tako različen pogled na praslovanščino je deloma vplivala izbira jezikovnih ravnin, prek katerih se praslovanščina opazuje, v našem primeru besedotvorje in leksika, za katero danes tudi drugi jezikoslovci, npr. Martynov, menijo, da najbolje diagnosticira glotogenezo. Slika o besedni sestavi praslovanščine danes še ni dovolj jasna, vendar pa se novejša sintetična dela, npr. praslovenski etimološki slovarji, lingvistični atlasi, usmerjajo vse bolj tudi proti zornim kotom, kot jih je zastavljala Bezljaj, tj. ugotavljati koherentne praslovenske areale in njihove deleže pri oblikovanju leksične podobe slovanskih jezikov. Neposredno na to se navezujejo tudi vprašanja o izhodiščnih točkah slovanskih migracijskih tokov in smereh njihovega gibanja. Danes poznamo številne razprave in celo monografska dela, naj omenim vsaj Nalepo, Schuster-Šewca, Brozoviča, ki posamezne slovanske jezike, njihove dele ali pa cele makroareale poskušajo osvetljevati podobno, kot je Bezljaj slovenščino, tj. z rekonstrukcijo lingvističnih kontinuumov, ki jih je mogoče spremljati prek določenih zakonitosti v ponavljanju arealov in ki jih je mogoče razlagati tudi kot sledi jezikovne situacije iz časov pred kasnejšimi integracijami in nivelizacijami. Bezljaj je v vrsti svojih člankov posebej posebno pozornost zakonitostim v ponavljanju arealov in prišel do grobe podobe, ki bi jo bilo mogoče prikazati takole: – del besed, ki so severnoslovanske, je izpričan na južnoslovenskem robu (slovenščina, bolgarščina), – del zahodnoslovenskih besed ima vzporednice na Slovenskem in ob dalmatinski obali, pojavljajo pa se lahko na osrednjem Balkanu in v Makedoniji, – štokavske besede imajo več vzhodnoslovenskih ustreznic, pri čemer je veliko samo severnoruskih, prav te pa je mogoče najti tudi na srbohrvaškem severozahodu in v slovenščini (*Zakonitosti arealov v slovenski leksiki*, 1974). Danes lahko govorimo le o grobi podobi, saj celotno snovno in metodološko stanje slovanske sodobne in zgodovinske leksikologije še ne omogoča preciznejše. Ostane nam samo krčenje poti, ki jo je krčil že profesor Bezljaj, in želja, da bi nas na tej poti še spremljal.

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta
v Ljubljani